

ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ՕՐԸ*)

(Ի ՕՄ - Կ Ի Պ Ո Ի Ր)

ԿԱՐԱԼԷՆԿՈՒ

(Մալաոուսական հնքնաթ)

Կրակը հանգաւ, լուսնակըն է բարձրանում
Դալակերը արածում է անառոմ:

(Ե Լ Է Է Կ Ե)

III

Սրանից լսող ջաղացպանի մտքերն ասես թէ աւելի
ես մոալեցան:

— Չէ, աշխարքիս վրալ հէնց գիտենաս բաներն անպէս
չեն դառնում, ինչպէս որ պէտքն էր,— մտածում էր նախնքն
իրեն:— Մարդ իրեն միշտ անհաճող դրութեան մէջ է զգում,
բայց թէ ինչի—ինքդ էլ չես հասկանում... Ահա այս ըոպէիս
աղջիկը վառդեց ինձ... Զնուդ անուանեց, էլ-է... Ես որ
ջնուդ լինէի, ու ալդքան էլ փող ունենայի. առաւտուրը...
միթէ ալսպէս կապրէի, ինչպէս ալժմս եմ ապրում: Չէ, ալս-
պէս չէի ապրիլ, ինչ կեանք է իմ կեանքս—ջաղացում ինքդ
աշխատիր, ոչ գիշերները քուն ունեցիր, ոչ ցերեկը մի փոք
հալալ հաց կեր. շարունակ աչքդ չորս պիտի լինի, ջրին մը-
տիկ տաս, որ ուրիշ տեղ չվազի, երկանքին նալես, գլանը
նալես, գլանի ժանանիւններին նալես, ժանանիւնների մատներին
նալես, որ դուրս չպրծնեն, որ հաւասար առնեն... է՛հ, դեռ
անիծուած բանուորին էլ պիտի նալես: Միթէ բանուորին կա-
րելի է հաւատալ: Հերիք է մի ըոպէ հեռացար, իսկողն ալք

*) «Լուսալ» 1902. № 1.

անպիտանն էլ կվեր կենալ, աղջկերանց մօտ կվազէ... Եսն
կեանք է ջաղացպանի կեանքը, խսկը շան կեանք։ Ուղիղ է-
ալն օրից, որ աղաս—Աստուած հողին լուսաւորէ—հարբած-
հարբած կանգնած ջուրն ընկաւ ու խեղդուեց, ինքն ասէր
դարձաւ և սկսաւ մի փոքր փողի երես տեսնել... Բալց էլի
օգուտ չկալ։ Մէկ մանէթի ետեից հողիդ ղուրս կգալ, ման ես
դալիս, ման ես դալիս, ետեիցդ, նոյն իսկ երեսիդ էլ շասած
բաները չի մնում, մինչդեռ—շատ օգուտ կալ—չնչին բան։
Երբէք քրիստոնեայ ասածդ կարող չէ ջուղի նման շահուել։
Ա՛յ, որ սատանան ջուղին դեղիցս վերցնէր,—ինչ եմասնում,
ալն ժամանակ կարելի էր մի քիչ դործ անել։ Ալն ժամանակ-
ուրիշ տեղ չէին ունենալ, մենակ ինձ կգալին թէ հարկը տա-
լու համար փող վերցնելու, և թէ ապրանքի համար։ Հը՛, կա-
րելի էր գուցէ մի փոքրիկ օղետուն էլ բանալ... Իսկ ջա-
ղացը, կամ կարելի էր մի մարդ դնել, կամ հէնց կծախէի էլ։
Կորչի՛ւ։ Հէնց դիտանաս մարդս դեռ մարդ չէ, քանի որ աշ-
խատում է։ Ուրիշ բան է, երբ կոպէկը կոպէկ է բերում։ Յի-
մար պիտի լինիս, որ ալդ չհասկանաս... Երկու խող որ պա-
հում ես, մէկ էլ տեսար,—խողը բաղմածին կենդանի է,—
մէկ տարուալ մէջ ամբողջ սուրու դարձաւ։ Ալդպէս էլ փողն
է—բաց ես թողնում իմար մարդկանց մէջ, ոնց որ արածե-
լու ես զրկում, միայն չքնես ու նորից ժամանակին տուն-
քշել կարողանաս—կոպէկը տաս կոպէկ կծնի, մանէթը տասը
մանէթ...

Այս միջոցին ջաղացպանը բարձրացաւ հասաւ ալն տե-
ղը, որտեղից ճանապարհը իջնում էր դէպի գետը։ Արդէն դի-
մացից լուում էր,—հազիւ հազ, երբ դիշերուալ քամին շնչում
էր,—թէ ինչպէս քնաման ջուրը քլքում էր նաւերի մէջ։
Իսկ ետեւ, մի անգամ էլ լետ դառնալով, ջաղացպանը տեսաւ
պարտէզների մէջ քնած դեղը և բարձր սօսիների տակ ալրի
կնոջ փոքրիկ խրճիթը...։ Նա կանգ առաւ և զլուխը քորելով
փոքր ինչ մտածեց։

—Հը՛, իմար կլինէի,—ասաց նա վերջապէս ճանապար-
հը շարունակելով—Ով է իմանում, ալն գիշերը որ աղաս-
հարբած չլինէր ու լմացած ջրի մէջ չընկնէր, հիմը վաղուց
Գալիսին շնջիս փաթաթած լինէին։ Իսկ նա հօ իմ ընկերս
չէ։ Բալց, ա՛հ, ինչքան անուշ է ալդ աղջկալ պաշը—Բւ՛թ,
ինչքան անուշ է...։ Ասացի հօ, աշխարքիս վրայ ոնց որ պէտք-

էր բաներն արնպէս չեն դառնում: Որ արդ քօլ ու բոսին մի լաւ էլ օժիտ լինէր... ասենք հէնց անքան, ինքան որ Կողմնակի Մակողմնակոն է տալիս իւր Մօտրիալին... Ե՛հ, էլ քնչ խօսք...:

Նա բլրի ստորոտից մի անգամ էլ աչքը լետ ձգեց, նայեցաւ, և արդ միջոցին գիւղում լանկարծ զանգը հնչեց: Նա տեսաւ զանգակատունը, որ գեղամիջում, բլրակի վրայ էր շինած: Կարծես մի բան վեր եկաւ զանգակատնից և, զնգոցով ու օրօրուելով, թռաւ զնաց դաշտերի վրայ:

— Էհէ, երևում է արդէն կէս գիշեր եղաւ, — մտածեց նա ինքն իրեն և, բերանը լայն բացած լօրանջելով, շտապով բլրից ցած իջաւ՝ դարձեալ իւր սուրբուի մասին մտածելով: Մանէթներն աչքի առաջիցը չէին հեռանում. դրանք կարծես կենդանի լինէին, հէնց արն է՝ ձեռքից ձեռք էին անցնում, զանազան գործերի մէջ մտնում, աղատ արածում իրենց համար և աճում, բաղմանում: Նա մինչև անգամ ծիծաղեց մըտածելով, թէ ինչպէս զանազան լիմարներ կարծում են, թէ իրենք իրենց համար են աշխատում: Բայց կհասնի ժամանակը, և նա, հոտի տէրը, արդ ամենը իրենց սերունդով կքչէ, կըտանէ ու իւր երկաթապատ սնդուկը կլցնէ:

Եւ այս ամենը հաճելի մտքեր էին: Միայն երբ ջուղը միտքն ընկաւ, հաճելի մտքերը նորից փչացան: Զաղացականը տխրեց, որ ջուղը բոլոր արօտատեղերը իւր ձեռքն է ձգել, և իւր խեղճ մանէթները ոչինչ չունին սպրեւու, տեղ չունին բաղմանալու, նման ոչխարների հոտին, որն արօտ է դուրս եկել արն տեղի վրայ, ուր արդէն եղել են ջուղի արծերը...: Ի հարկէ որ արդտեղ կշտանալու բան չես գտնիլ...:

— Էրնէկ սատանան տանէր, պրծնէինք արդ անիծեալից, — մտածեց Զաղացականը, և նրան թուաց, թէ հէնց արդ է պատճառը, որ ինքն արսպէս տխուր էր... Աշխարքիս երեսին հէնց արդ է վատը: Անիծեալ ջուղները չեն թողնում, որ քրիստոնեան իւր արդիւնքը հաւաքէ...:

Այստեղ, բլրի կիսին, որտեղ նաւերի ջրի խաղաղ և անսեւ թէ քնամած խոխոջն արդէն շարունակ լսելի էր լինում, — լանկարծ Զաղացականը արձանի նման կանգ առաւ, և ձեռքով ճակատին խփեց:

— Վահ, քնչ բան կլինէր... Ճշմարիտ Աստուած, լաւ բան կլինէր: Հէնց այսօր էլ ուղղակի դատաստանի օրն է:

Ինչ կասես, որ ջնուդի սատանան մեր Նանկէլին ջոկած լինի... Բայց չէ. այդ լինելու բան չէ: Քաղաքում ջնուդներին տեղը չմտ: Մանաւանդ որ Նանկէլը—ծանր մարմնով, ծերունի, ոսկրն ու կաշին մնացած մի ջնուդ է: Ինչ չա՛հ նրանից: Ոչ, ջաղացականն ա՛յն բաղդը չունի, որ հաղարարաւորներին միջից ջանչողը հէնց Նանկէլին ջոկէ:

Մի բոսպէ ջաղացականի գլխում, անհանգիստ մըջլուններին նման, ուրիշ մտքեր վխտացին.

—Ե՛հ, Ֆիլիպպ, Ֆիլիպպ. քրիստոնէին վախել չէ ա՛յնպիսի բաներ մտածել, որ զու ես մտածում. խեղդ գլուխդ ժողովուր: Նանկէլի որդիքը հո կմնան, դարձեալ պարտքդ պիտի տաս... Նրկորդ էլ որ մեղք ես գործում,—Նանկէլը քեզ վատութիւն չի արել: Գուցէ ուրիշները պատճառ ունին ծեր միջիտանին անիծելու, բայց չէ որ զու էլ չես քաշուիր ուրիշներից վաշխ առնելուց...

Բայց այս անդիւրեկան մտքերի վրայ, որոնք շան նման խածոտում էին նրա խիղճը, նա բաց թողեց աւելի կասկածաժ մտքեր:

—Բայց էլի ջնուդը ջնուդ է, քրիստոնեայի՝ թալը չէ: Թէ որ ես վաշխ առնում էլ եմ,—է՛հ, կարող չեմ ասել, թէ չեմ առնում. առնում եմ ի հարկէ,—դոնէ, կարծում եմ, դարձեալ լաւ է սոկոսը քրիստոնեայի տալ, քան անհաւատ ջնուդի:

Այս միջոցին զանգակատնից լսուեց զանգի վերջին հարուածը:

Նրևի ժամհարը, իւլան կադիլօն, ժամի մօտ քնած, քունը գլխին քաշել է զանգի թոկը—աչքան երկար խփեց կէս գիշերը: Բայց վերջին անգամը, երևի ուրախանալով որ վերջինն է, աչքսէս ուժեղ խփեց, որ ջաղացականը մինչև անգամ ցնցուեցաւ՝ երբ սօրի քամակից զնդոցը զողանջեց նրա զըլխի վերևը, և հետակից անցնելով փռուեց անտառի վրայ, հեռաւոր դաշտերի վերև, որոնց միջով պտուղտ-պտուղտ անցնում է քաղաքի ճամբան...

«Էլիմա աշխարքում սմենքն էլ քնած են,—ինքն» իրեն, մտածեց ջաղացականը, և մի բան կարծես նրա սրտին խփեց:—Ամենքն իրենց տեղում քնած են, մենակ ջնուդներն են խռնում իրենց աղօթատանն ու լաց լինում, մէկ էլ ահա ես, անթաղ մնացած մեռելի նման, կանգնած եմ լճացած ջրի մօտ վատ վատ բաներ միտք անում...»

Եւ շատ տարօրինակ թուաց նրան այդ ժամը...

Հետում եմ որ,—ասում է,—դանգի ձայնը մարում է դաշտում, բայց մինչո՞ւն ժամանակ թւում է, թէ մի աներևույթ բան կողմնակի ճանապարհով վաղ է տալիս, հառաչում... Տեսնում եմ գետակի միւս կողմը անտառը, որ ամբողջապէս թաթախուած է ցողի մէջ, և ցողը վալլելում է լուսնի շողով, իսկ ինքս մտածում եմ,—այս ինչպէս է, որ մի այսպիսի ամառ գիշեր սառնամանիքի եղեմամբ է պատած դա։ Եւ երբ այն էլ միտաւ ընկաւ, թէ ինչպէս աղաս լճակի մէջ խեղդուել էր — ես հո այդ բանի վրայ շատ էի ուրախացել,—բաւարովին սիրտս փորս ընկաւ։ Ոչ գիտեմ ջաղաց գնամ, ոչ գիտեմ տեղս կանգնած մնամ...»։

—Գաւրիլօ. հէյ, Գաւրիլօ,—կանչեց նա իւր ջաղացի բանուորին,—Հէնց այդպէս էլ է. անառակը ջաղացը դատարի թողել, գել է վազել, աղջկերանց մօտ դնացել։

Ֆիլիպպը լուս տեղ, ամբարտակի վրայ ելաւ։ Լսում է ջրերը ծոր է տալիս ջրաբղբի տակից, իսկ նրան այնպէս է թւում, թէ մէկը գաղտագողի դուրս է գալիս լճակից ու անիւների վրայ մագլցում...

«Է՛հ, աւելի լաւ է գնամ քնեմ—մտածեց նա... Բայց մի անգամ էլ ետեւ դարձաւ, նայեցաւ։

Լուսինը վաղուց էր երկնքի ամենաբարձր կէտից անցել ու ջրի մէջը նայում... Ջաղացպանը դարմանում էր, թէ սրտեղից է իւր փոքրիկ գետակի մէջ այդքան խորութիւն,—համ լուսինն էր տեղաւորուել, համ կապուտ երկինքը իւր բոլոր աստղերով մէկտեղ, համ էլ այն փոքրիկ մուկ ամպը, որը սակայն փետրի նման թեթև ու արագ թռչում էր քաղաքի կողմից։

Բայց որովհետեւ արդէն նրա աչքերը վակւում էին, ուտտի և նա երկար ժամանակ դարմացած չմնաց և, բանալիքով բաց արաւ դրսի դուռը, ներսից քաշեց սողնակը, որպէս զի իմանալ, թէ երբ է վերադառնալու բանուորը—գնաց, մտաւ իւր անկողինը...»։

IV

—Ըհ՛հ, դէ՛ վեր կաց Ֆիլիպպ... Այ քեզ օլին,—լանկարծ մտածեց նա մթնում անկողնից վեր կենալով, կարծես

մէկը մուրճով դլխին հասցրած լինէր.— Ինչպէս մտահան էի արել՝— ախր այդ քաղաքից եկողը հէնց այն ամպն է, որ նոր քաղաք էր թռչում, և դեռ ջնուդի վարձուորի հետ էլ զարմացանք, թէ առանց քամու է շարժւում: Այժմա էլ կարծես մի մեծ քամի չկալ և եղածն էլ այն կողմից չէ: Սպասիր: Այստեղ մի բան կալ...

Նա բոքիկ ոտով դուրս եկաւ և, փորն ու մէջքը քորելով, կանգ առաւ ամբարտակի ուղիղ մէջ տեղը: Առաջը թուժք բռնած դետակի կողմից հովը փչում էր նրա մէջքին, իսկ առջևից ուղղակի դէպի նրան էր գալիս փոքրիկ ամպը: Միայն այժմա դա առաջուկ ալէս թեթև չէր և այնպէս աղատ ու համաշփոխ չէր թռչում, հապա կարծես թեթևակի տատանւում էր և, գնդահար եղած թռչնի նման, դէպի ցած էր գալիս: Երբ որ ամպը հասաւ լուսնի դէմը, այն ժամանակ արդէն ջաղացական պարզ հասկացաւ, թէ ինչ բան էր դա, որովհետեւ պայծառ լուսնի առաջ որոշակի երևացին սև թևերը, իսկ նրանց ներքևում էլ մի երկայն, դմբմբացող մօրուքով կուչ եկած մարդու պատկեր...

— Է՛հ, հա՛: Դու բանը տես,— մտածեց ջաղացականը.— Մէկին չանչել է: Ի՛նչ անեմ: Թէ կանչեմ— չթող, այդ իմն էս— վալ թէ խեղճ ջնուղը ջարդ ու բուրդ լինի կամ խեղդուի: Բարձր է:

Բայց այստեղ նա տեսաւ, որ բանը փոխւում է— սատանան իւր որսի հետ օդի մէջ մի պտույտ արաւ և սկսաւ կամաց-կամաց ցած գալ: «Երևում է աղահուծիւն է արել ու իւր ուժից վեր բեռն է առել,— մտածեց ջաղացականը.— Է՛հ, այժմ կարելի է ջնուղին աղատել, որքան չլինի էլի մարդ է, հոգի ունի, սատանին հաւասար չէ: Դէ, երեսս խաչակնքեմ ու ինչքան կարող եմ գռռամ»:

Բայց այդ անելու տեղ, նա ինքն էլ չէ իմանում ինչպէս է լինում, որ քանի ոտներում ոլժ կալ, փախչում է ամբարտակից և թաք կենում խիտ ուռենիների տակ, որոնք իրենց կանաչ ճիւղերը, պարիկի նման, թրջում էին ջաղացի հաւաքուած ջրի մէջ: Այդտեղ ծառերի տակ այնպէս մութն էր, որ կարծես զնդան լինէր, և ջաղացականը հաւատացած էր, թէ ոչ ոք իրեն չի տեսնիլ: Եւ, ուղիղը պէտք է առել, այդ միջոցին նրա ատամը ատամին չէր կպչում, իսկ ձեռքն ու ոտքն այնպէս էին դողդողում, կարծես ջաղացքի չախչախ

լինէր: Բայց և աչնպէս շատ էր հետաքրքրուում տեսնելու, թէ ինչ է լինելու:

Սատանան իւր բեռը չանչած մէկ քաշանում, դէպի գետին էր իջնում, մէկ ելնում, անտառից վերև բարձրանում, բայց երևում էր, որ նրա ումի բանը չէր դա: Մի երկու անգամ մինչև իսկ ջրին դիպաւ, և ջնուղի ջրին կաշկելուց գետակի վրա շրջաններ կաղմուեցան, բայց իսկոյն չարը թափահարում էր թևերն ու իւր որսի հետ բարձրանում նման ձկնուկուլի, որ ջրի միջից մի խոշոր ձուկն է հանում: Վերջապէս օդի մէջ երկու թէ երեք լայն շրջան արաւ և ուժաթափ եղած շրթակաց, մնաածի նման ամբարտակի մէջ տեղը փռուեցաւ: Ընդապատառ եղած ջնուղն էլ նրա կողքին ընկաւ:

Սակալն պէտք է ձեռք ասեմ,—չգիտեմ ինչու մոռացել էի,—որ մեր ջաղացպանն արդէն վաղուց էր ճանաչել, թէ ումն էր ջանչողը քաղաքից քաշ տալիս: Իսկ երբ ճանաչեց,— ինչ ունիմ թաքցնելու, երբ որ հէնց ինքն էլ խոստովանուեցաւ,— խնդում եղաւ, զուարթացաւ: «Փառք քեզ Աստուած,— ասաց նա ինքն իրեն,—հէնց ինքն է, մեր Նովոկամենկայի միկիտանը: Դէ, երեւի մի բան կ'լինի. լամանայն դէպս կարծում եմ, ես գործ չունիմ դրա մէջ խառնուելու, որովհետեւ երկու շուն կուռելիս, երրորդը չպէտք է նրանց մօտենայ...: Մանաւանդ որ, ես ինչ կապ ունիմ դրանց հետ, հէնց ասենք ոչինչ էլ չեմ իմացել...: Գուցէ ալստեղ չէի գտնուում,—հոպարտական չեմ ջնուղի ճամբան նայելու...»:

Եւ մէկ էլ ինքն իրեն մտածեց. «Դէ, Ֆիլիպս, այժմ արդէն ահա քու օրիկդ բացուեց...»:

Երկար ժամանակ երկուսն էլ—թէ խեղճ ջնուղը և թէ դեռ—անշարժ ընկել էին ամբարտակի վրայ: Լուսինն արդէն սկսել էր կարմրել, դէպի մուտը խոնարհել և կախուած մնացել էր անտառի վրայ, կարծես նա էլ ուղում էր իմանալ, թէ ինչ է լինելու վերջը...: Գիւղում մի աքլար խոզած ձախով կանչեց, իսկ մի շուն էլ մի երկու անգամ հաջեց, երեւի վատ երազ պիտի տեսած լինի: Բայց ոչ մի աքլարները, ոչ մի շները նրանց չհետեցին,—երեւում է, որ լուր բացուելուն դեռ քառական ժամանակ կար:

Ձաղացապանը ցնցուեց և սկսաւ կարծել, թէ՛ այս ամենը երազ է, մանաւանդ որ ամբարտաւին արդէն մթան մէջ էր և պարզ չէր երևում, թէ ինչ է ամբարտակի մէջ տեղում սնին տալիս: Բայց երբ դեղից աքլարի ձայնը հասաւ, սե կոյտը սկսաւ շարժուել: Սանկէլը բարձրացրեց թասակ ծածկած գլուխը, չորս կողմը նայեցաւ, վերկացաւ տեղիցը և կամացուկ, վախտ ոտները արագիւլի նման վեր-վեր բարձրացնելով, ուղեց փախչել:

— Հէյ, հէյ, բռնիր, թէ չէ կփախչի,— քիչ էր մնում կանչի վախեցած ջաղացապանը, բայց տեսաւ, որ դեն արդէն բռնել է ջնուդի երկար փնջից:

— Սպասիր,— ասաց նա,— դեռ մեզ է... Տես մի, ինչ ճարպիկն է եղել: Եւ դեռ չեմ հանդատացել, իսկ դու արդէն ուղում ես ճանապարհը շարունակել: Քու բանդ հեշտ է ի հարկէ, բայց մէկ ինձ էլ հարցրու, հեշտ է քեզ նման ահագին մարդ տանելը: Քիչ է մնում հոգիս դուրս գալ:

— Լաւ,— ասաց ջնուդն աշխատելով իւր փնջն ազատել: Դուք ինչքան ուղում էք հանդատացէք, իսկ ես սոքով էլ կարող եմ օղետունս հասնել:

Գեր մինչև անդամ վեր կացաւ, նստաւ:

— Ի՛նչ... Եւ քո քրեհդարն եմ, ինչ է, որ քեզ արթնանից տունդ հասցնեմ, շուն շան որդի: Գեռ հանաք ես անում...:

— Ի՛նչ հանաքի ժամանակ է,— պատասխանեց խորամանկ Սանկէլը որպէս թէ բոլորովին չհասկանալով, թէ ինչու է դեն իրեն բռնել:— Շատ շնորհակալ եմ, որ մինչև այստեղ հասցրիք, իսկ ալստեղից ես ինքս էլ կգնամ: Շատ տեղ չէ ինչու անհանգիստ լինիք որ:

Բարկութիւնից գեր տեղիցը վեր թռաւ: Նա վեր-վեր ընկաւ, հէնց գլտնաս գլուխը կտրած հաւ լինէր, և թնի մէկ հարուածով զետիւն ղլորեց Սանկէլին, ու ինքը, պալտառի փուքսի նման սկսաւ շունչ քաշել:

— Ա՛յ արդպէս,— մտածեց ջաղացապանը:— Գուցէ զինն գովելը մեղք էլ է, բայց այս բանը հաւանեցան,— ինչպէս երեւում է նա իւր որսը բաց չի թողնիլ:

Սանկէլը պողեց ու սկսաւ խիստ բարձր ձայնով կանչել: Ալստեղ սատանան ալ եւ կարող չէր բան անել:— քանի ջըհուդի շունչը բերանն է, ոչ մի հնար չկաւ նրա ձայնը կրտ-

քելու—մէկ ձալնի կկանչէ: «Բայց ինչ օգուտ,—մտածեց ջաղացպանը դատարկ ջաղացին նախելով—չիմա բանուորս աղջըկերանց հետ է, կամ թէ չէ հարբած վեր ընկած կլինի մի որ և իցէ ցանկապատի տակը:

Ի պատասխան խեղճ Նանկէլի սրտածմլիկ լացին մենակ քնէած դորտը կրկնաց ճահճի մէջ, մէկ էլ բռն, ալը գիշերալին անիծեալ թռչունը, ցատկեց նղեղնուտի մէջ ու մի երկու անգամ, ասես թէ դատարկ տակառի միջից, ձալնը ձգեց — բու-հւ, բու-հւ... Լուսինը, կարծես համոզուած, որ ջնուդի բանն արդէն պրծած է, բոլորովին անտառի հտեը մտաւ, և թանձր խաւար իջաւ ջաղացի վրայ, ամբարտակի վրայ, դետի գրայ, իսկ ճահճացած լճակի վրայ սպիտակ մշուշ բարձրացաւ: Դեր անոպարար թևերը շարժեց, լետով նորից պառկեցաւ, ձեռքերը ծալեց գլխի տակ և ծիծաղեց:

—Ինչքան ուղում ես կանչիր, ջաղացքում մարդ չկայ:

—Ո՛րտեղից դիտէք,—սրանեղած ասաց հրէան և շարունակեց կանչել, ալս անգամ արդէն ուղղակի ջաղացպանին դառնալով:

—Պարոն ջաղացպան, ճգ պարոն ջաղացպան: Արծաթ, ոսկի, շողակ պարոնս: Աղաչում եմ, միայն մէկ բողէ, մի ամենաչնչին բողէ միայն դուրս եկէք ալստեղ, ու միայն չորս քառ, չորս ամենամանրիկ բառ ասացէք: Դրա փոխարէն ես ձեր պարտքի կէսը կբաշխեմ ձեզ:

—Բոլորն էլ ինձ կլինի,—պատասխանեց մի բան ջաղացպանի գլխի մէջ:

Ջնուդը գլուխը քաշ զցած սուս եղաւ, և սկսաւ աղի արցունք թափել:

Բաւական ժամանակ էլ անցաւ, Լուսինը բոլորովին մալր էր մտել և վերջին շողերը հանդան ամենաբարձր ծառերի կատարներին, թէ երկնքում և թէ երկրիս վրայ կարծես ամեն ինչ խոր քուն էր մտել: Ոչ մի տեղից ոչ մի ձալն-ծպուտ չէր լուռում, միայն ջնուդը կամացուկ լաց էր լինում ու ասում:

—Օյ, իմ Սուրաս, ճգ, իմ դաւաղներս, իմ խեղճ դաւակներս...

Դեր փոքր ինչ հոգնութիւն առած, վեր կացաւ, դեռ դարձեալ կղացած նստաւ ամբարտակի վրայ: Թէպէտ մութն էր, բայց էլի ջաղացպանի աչքովն ընկաւ մի գոլգ եղջիւր,

Նման երնջի եղջիւրներին, որ պարզ երևում էին լճակից քարձրացող մշուշի վրայ:

— Ի՞նչ մերինի նման է,— մտածեց ջաղացպանն ու իրեն արնայեա զգաց, որպէս թէ մի խիստ սառւ բան կուտուած լինէր:

Նա ալի միջոցին նկատեց, որ ջուղը դեին թնով բռնում է:

— Ի՞նչ ես բռնում եմ,— հարցրեց դեր:

— Սոս: Լսի՛ր ինչ եմ ասում...:

— Ի՞նչ:

— Ասացէ՛ք խնդրեմ, սա ինչ սովորութիւն է, որ անպատճառ խեղճ ջուղ էք չանչում...: Ինչի մի լաւ գօղ չէք վերցնում: Այլ արտակա մօտիկ մի լաւ ջաղացպան կալ...:

Դեր խորը ձև քաշեց: Գուցէ նա էլ էր դատարկ ջաղացի կողքին, լճակի մօտ նստելուց ձանձրացել: Ինչ որ է՝ սկսաւ ջուղի հետ զրուց անել: Նա վեր առաւ գլխի թասակը— պէտք է ձեռք ասեմ, որ վարձուորի պատմածին պէս, ճամարիտ որ գլխին թասակ ունէր ծածկած, իսկ թասակի տակից կախ էին ընկած երկաթի դաւիկները,— եղունգներով գլուխը պինդ քորեց ճիշտ արնայէս, ինչպէս չարացած կատուն ճանկերով ճանկուտում է տախտակը, երբ մուկը փախչում է ձեռքից,— և լիտոյ ասաց:

— Ախ, Սանկէլ, դու մեր փեշակը չդիտես: Ես նրանց մօտենալ անգամ կարող չեմ:

— Բայց իրաւունք տուէ՛ք հարցնելու, ինչ մի դժուար բան կալ արտակա, ինչ կալ երկար մտածելու: Ես հո գիտեմ, թէ ինչպէս լանկարծ չանչեցիք ինձ: Մինչև անգամ ձայն հանել չկարողացալ:

Դեր ուրախ-ուրախ քրքրաց, արնայէս որ մինչև անգամ ճահճի մէջ մի գիշերալին թռչունի վախեցրեց, և ասաց.

— Ինչ որ ուղիղ է՝ ուղիղ է— ձեռք հեշտ է չանչելը...: Բայց գիտես ինչու:

— Ինչո՞ւ:

— Նրա համար, որ ինքներդ էլ շատ լաւ չանչող էք: Այսօր քան ասեմ, որ աշխարհիս երեսին էլ ձեռք նման մեղաւոր ազգ չկալ:

— Օր-վէլ, դարմանալի բան: Բայց ինչ է մեր մեղքը: Ասեմ՝ լսիր...:

Դեռ դարձաւ զէպի Չնուդն ու սկսաւ մատնելի վրայ հաշուել:

— Մարդկանցից վաշխ էք առնում—մէկ:

— Մէկ,—ասաց Եանկէլը նոյնպէս մատը վահելով:

— Ուրիշների արիւն-քրտնքովն էք ապրում—երկու:

— Երկու:

— Մարդկանց արաղով հարբացնում էք—երեք:

— Երեք:

— Քացի ալդ արաղի մէջ ջուր էք խառնում—չորս:

— Ասենք լինի չորս: Ուրիշ:

— Այսքանս հերիք չէ՛. Ախ, Եանկէլ, Եանկէլ:

— Ես հո չեմ ասում քիչ է, միայն այս եմ ասում, Թէ դուք ձեր դործը չէք հասկանում, կարծում էք ջաղացականը վաշխ չէ առնում, կարծում էք ջաղացականը ուրիշների արիւն-քրտնքով չէ ապրում...

— Դէ, ջաղացականի վրայ սաեր մի դուրս տալ. Ես ալդպէս մարդ չէ—նա քրիստոնեայ է. Իսկ քրիստոնեան պէտք է խղճալ ոչ միայն իւրալիններին, հապա և օտարներին, խօսքի վրայ հէնց ձեռ, Չնուդներիդ:

— Յիւզալ, ալդ Խնչ մեծ սխալ է,— ուրախ-ուրախ բացականչեց Չնուդը, Ուրեմն, ա՛յ ձեռ ինչ կասեմ...

Նա վեր թռաւ տեղից, դէն էլ վեր կացաւ, և երկուսը կանգնեցին իրար դէմ: Չնուդը իւր ուսի վրայից մատով ուռնիները կողմ ցոյց տալով մի բան շնջաց և, մատը փակելով, ասաց սատանային:

.. Մէկ:

— Սուտ ես ասում, ալդպէս բան կարող չէ լինել,—ասաց սատանան մինչև անգամ փոքր ինչ վախեցած, և նայեցաւ ուռնիները կողմը, ուր թաք էր կացել Զիլիպը:

— Հում, ես աւելի լաւ գիտեմ: Դեռ սպասեցէք:

Նա նորից շնջաց ու ասաց.

— Երկու: Իսկ այս էլ—և նա դարձեալ սատանի ախանջին մի բան շնջաց—եղաւ երեք, աղնիւ խօսք...:

Սատանան զուխը շարժեց և մտքի ծովն ընկած կըրկնեց.

— Անկարելի բան:

— Եկէք դրադ գանք: Թէ որ սատաներս ուղիղ լինին,

ալն ժամանակ մի տարուց ինձ բաց կթողնէք և դեռ վնասներս էլ կգաշէք...

— Զրմ, հրմ, Համաձալն եմ Ա՛յ օրին կլինէր։ Այն ժամանակ ես իմ ուխտ կփորձէի...

— Հաւատացնեմ, շատ շահաւէտ գործ արած կլինէք...

Այս միջոցին միևնույն աքլարը կանչեց գիւղում, և թէպէտ նրա ձայնը դարձեալ տռաջուալ պէս քնաթաթախ էր և դարձեալ գիշերալին լուսթեան մէջ ոչ ոք ոչ մի տեղից նրան հետևող չեղաւ, բայց Չանչոզը սթափուեց։

— Է՛, դու ինձ ալստեղ հեքեաթներ ես պատմում, իսկ ես էլ ականջներու կախած լսում եմ։ Այսօրուալ ձուն վաղուալ հաւից լաւ է։ Պատրաստուիր։

Դեը թեկերը շարժեց, երկու սաժէնի չափ ամբարտակից վեր բարձրացաւ և նորից ուրուրի նման լարձակուեց խեղճ Նանկէլի վրալ և չանչերը ձգելով նրա պարեգօտի մէջքին, պատրաստուեցաւ թռչելու...

Ո՛հ, ինչ աղեկտուր ձայներ էր արձակում ծերունի Եանկէլը՝ ձեռները մեկնելով դէպի ալն կողմը, ուր սարի միւս երեսին գիւղում օղեստունն էր գտնուում, և մէկ մէկ իւր կնոջ ու զաւակների անունն էր տալիս։

— Օհ, իմ Սուրաս, օհ Շլէօմիկս, Իտելէս, Մովչէս։ Օ՛յ պարոն Չաղացպան, պարոն Չաղացպան, աղաչում եմ, օղեսեցէք, չորս բառ միայն ասացէք։ Ես ձեզ տեսնում եմ, ալ ալդտեղ, ուռննու տակ թաք էք կացել։ Խղճացէք խեղճ Չուղիս, չէ որ Չուղն էլ կենդանի հոգի ունի։

Շատ սրտածմլիկ էր խեղճ Նանկէլի աղաչանքը։ Կարծես մէկը Չաղացպանի սիրտը բռների մէջ առած ճմլում լինէր։ Իսկ սատանան ասես թէ մի բանի էր սպասում, — շարունակ նոր թև ելած թռչնի նման թափահարում էր թեկերը և Նանկէլին ամբարտակի վրալ ծանր-ծանր տարուբերում...

«Ի՛նչ ցածահոգի դե է, — մտածում էր Չաղացպանն անելի ևս թաքնուելով ուռննու ետեը, — միայն տանջում է խեղճ Չուղին։ Դու բանը տես որ, շուտով աքլարներն էլ կսկսեն կանչել...»։

Եւ նոր էր մտածել ալսպէս, որ դեը բարձր ձայնով ծիծաղեց, ձայնը փռուեց գետի վրալ և միանդամից թռաւ, բարձրացաւ վերև...։ Չաղացպանը զլուխը վեր բարձրացրեց, բայց մի բոսկից արդէն սատանան ագռաւի չափ էր երևում,

լետով ծախի, լետով ճանճի, մողուկի, և անհետացաւ:

Հէնց այստեղ վախ ընկաւ ջաղացպանի վրայ,— ծնկները դողդողում էին, ատամներն իրար խփում, մազերը բիզբիզ կանգնել, ալնպէս որ, թէ ալդ միջոցին գլխին գլխարկ լինէր, վէր կընկնէր. և ալնուհետեւ ինքն էլ չէ փշում, թէ ինչպէս իւր ոտները նրան ջաղաց, իւր խուցն են հասցրել...

VI

— Թխ-թխկ...

— Թխ-թխ-թխկ... Թխ-թխկ...

Մէկը ջաղացի դուռն էր թխկացնում, և ալն էլ ալնպէս պլնդ, որ սաղ չէնքը աղմուկով լցուել, ամեն կողմից արձա. դանք էր տալիս: Ջաղացպանը վախեցաւ— չլինի սատանան. լետ լինի դարձած,— ի դուր հո չէր ջնուդի հետ մի բան փռս-փսում,— ուստի զուլսը կոխեց բարձի տակ:

— Թխ-թխկ... Թխ-թխկ...: Է՛լ, աղա, դուռը բաց:

— Ձեմ բանալ:

— Ինչո՞ւ չէք բանալ:

Ջաղացպանը գլուխը բարձրացրեց:

«Հը, հէնց գիտենաս բանուորիս, Գաւրիլօի ձալնը լինի...» — Գաւրիլօ, դու ես:

— Էլ ո՞վ կլինի:

— Հապա երդում կեր:

— Դէ:

— Նրդում կեր:

— Դէ Աստուած զկալ ես եմ: Ո՛վ է լմացել, որ ես ինքս լինիմ ու ես չլինիմ: Դեռ արի դրա համար երդում կեր: Ջարմացք բան...

Բայց և ալնպէս ջաղացպանս խկոյն չհաւատաց. նա վերեւ բարձրացաւ ու կամացուկ դռան վերեւ փոքրիկ պատուհանից դուրս նայեցաւ: Ուղիղ որ, ներքեւ պատի մօտ կանգնած էր բանուորն ու մի ալնպիսի բան անում, որ գուցէ ոչ ոք էլ լսած չլինի, թէ սատանաները մի ալնպիսի բան անեն: Հէնց իմանաս ծանր քար վերցրին ջաղացպանի սրտի վրայից, նա ցած իջաւ ու դուռը բաց արաւ:

Որ ջաղացպանին դրանը չտեսնաւ, բանուորը նույն իսկ լետ-լետ քաշուեցաւ:

—Այդ թնչ է հալդ, աղա:

—Ի՞նչ կալ որ:

—Այդ թնչ ես արեւ, ինչի սաղ երեսդ ալրի մէջ թաթախել—պատի նման սպիտակել ես:

—Իսկ դու աղալ, հո դետակի մօտով չես եկել:

—Գետակի մօտո՞վ եմ եկել:

—Իսկ վերեւ մօտիկ չես տուել, ալ տղալ:

—Վերեւ էլ եմ մօտիկ տուել:

—Ալ տղալ, հո չես տեսել, իքին...

—Ո՛ւմը:

—Ո՛ւմը... Յիմար, Ումը պիտի լինի, նրան, որ օղեվաճառ. Մանկէլին չանչաճ տանում էր:

—Ո՞վ պէտք է նրան չանչաճ լինի:

—Ո՛վ... Ի հարկէ ջհուղների դեր, Չանչողը. Միթէ չը գիտես նրանց թնչ օրն է արօր:

Բանուորը պղտոր աչքով նախց ջաղացպանին ու հարբեց.

—Իսկ դուք, աղա, դեղ դնացել էք:

—Գնացել եմ:

—Իսկ օղեառն հո չէք մտել:

—Մտել եմ:

—Սը օղի հո անուշ չէք արել:

—Թիւհ, Արի ու լիմարի հետ զրոյց արա. Հէնց նոր՝ ետ իմ աչքովս տեսալ—սատանան ջհուղի հետ ամբարտակի վրայ հողնութիւն էր առնում:

—Որտեղ:

—Ա՛յ արտեղ, հէնց մէջ տեղը:

—Յետո՛ւ:

—Յետու, առաւ ու...—Ջաղացպանը շփվացրեց ու ձեռքը շարժեց օղի մէջ:

Բանուորը նախցաւ ամբարտակին, լետու, աչքը երկինք բարձրացրեց ու գլուխը քորեց:

—Ա՛յ քեզ զարմանալի բան. Հիմա ինչ պիտի լինի, Ի՞նչ պիտի անենք առանց ջհուղի:

—Ինչի՞ք է անպատճառ ջհուղը, հը՞:

—Չեմ ասում, թէ ինձ է պէտք... Բալց՝ էլի... Է՛, մի անէք, աղա—առանց ջհուղի, կարծես, էն չի... առանց ջհուղի եօլա չի դնացուիլ...

— Բան ասաց... Ախմախ... ես ծնունդի ախմախ էլ կը մեռնեմ:

— Հը, ինչ էք անպատիւ անում: Չեմ տես, թէ ես խելօք եմ, բայց և ախպէս դիտեմ հո սեր որն է, սպիտակը սրբ. բանեղօւ համար ջաղաց եմ գալիս, խի խմելու—օղետուն: Թէ որ աղքատն խելօք էք, դէ ասացէք տեսնեմ—ալմս ո՛վ է մեղ համար օղետուն պահելու:

— Ո՞վ:

— Հա, ո՛վ:

— Հէնց ասենք ես:

— Դուք:

Բանուորը աչքերը չաած մտիկ տուաւ ջաղացպանին, չետով զուլեւը շարժեց, լեզուով շրխկացրեց և ասաց.

— Հա, թէ որ աղպէս լինի, չդիտեմ:

Ջաղացպանը նոր նկատեց, որ բանուորը ոտներին վրայ պինդ կանգնել, չի կարողանում և ձախ աչքը ճորից կապտացրել են: Առ ուղիղն ասած, մի աղնալիսի անճոռնի երես ունէր ալս բանուորը, որ մարդ տեսնելիս հէնց ուղում էր երեսին թքի: Բայց դուք բանը տեսէք, որ աղջկերանց մօտ խիստ աջողակ էր և շատ անդամ են ջահններն աշխատել նրան թալաքի մէջ ձգել, և երբ ձեռքերն է ընկել, ախքան են տուել, որ ջանումը հալ չէ մնացել... Որ նրան թալում էին—ալդ դարմանալու բան չէ, հապա դարմանալին ախ է, որ թալեցու պատճառ ունէին:

«Աշխարհումս չկայ մի զղուելի մարդ,—մտածեց ջաղացպանը նրան նայելով,—որ դոնէ մի աղջիկ չսիրէր նրան: Բայց ալսալիսներին սիրում են երկու, երեք, տասը... աղջիկ թիւհ, զրոյը տանէ...»:

— Դիտեմ, ինչ կալ, Դաւրիլու չկա,—բայց էլի քաղցրութեամբ ասաց ջաղացպանը,—եկ, իմ կողքին քնի:

Սիրը մարդը տեսնում է ախ, ինչ որ ևս եմ տեսել, կարծես վախ է ընկնում վրան:

— Ի՞նչ կար, կլամ, կպառկեմ:

Մի վարկեան անցած-չանցած, բանուորն արդէն խռմփում էր: Ալս էլ ասեմ,—մի գիշեր ևս էլ եմ ջաղացում քնել,— ալդ քանուորի նման խռմիացնող մարդ էլ դժուար թէ լինի: Ով որ խռմիաց չի սիրում, լաւ կանի նրա հետ մէկ սենեակում չքնի,—սաղ գիշերը անքուն կմնալ...

- Գաւրիլօ, — ասաց ջաղացականը, — էլ, Գաւրիլօ:
- Ի՞նչ կալ էլի. ոչ ինքդ ես քնում, ոչ էլ թողնում ես որ ուրիշը քնի:
- Քեզ դարձեալ ծեծեցին,
- Յետո՛ր, ինչ:
- Ո՛րտեղ:
- Ուղում էք ամեն բան իմանալ կողնալում:
- Կողնալում էլ... Ի՞նչ գործ ունէիր այնտեղ:
- Ի՞նչ գործ... Ինչի՞դ է, որ հարցնում ես, հի, հի, հի...:
- Նոյն-կամենկալի աղջկերքը քեզ հերիք չեն, ինչ է:
- Թիհ. Զեր Նոյն-կամենկալի աղջկերանց վրալ նայե-
լուց սրդէն զլուել եմ. ինձ լարմար ոչ մէկը չկալ:
- Հապս ալրի կնոջ Գալիան:
- Գալիան... Ի՞նչ է որ Գալիան:
- Նրան զնացնել ես:
- Ինչո՞ւ չպիտի զնացած լինիմ:
- Ջաղացականը անկողնի մէջ վեր թռաւ:
- Սուտ ես ասում. շան որդի, ձաւնդ կտրիր:
- Հէջ էլ սուտ չեմ ասում, ես կեանքումս սուտ չեմ ա-
սել: Սուտը թող խելօքներն ասեն:
- Բանուորը լորանջեց ու քնատ ձայնով ասաց.
- Բիշում էք, աղա, որ ամբողջ շաքաթ աջ աչքս ուռած էր, բան չէի տեսնում...
- Բետո՛ր:
- Այդ՛ շան քածի արածն էր... Թքել եմ նրա վրալ,
եղ ինչ... Բան է դուել—Գալիա:
- Ա՛ն, ալդ կարելի է՝ մտածեց ջաղացականը, — Գաւ-
րիլօ, էլ, Գաւրիլօ... Շան որդին նորից քնեց, դիտես...
Գաւրիլօ:
- Ի՞նչ կալ դարձեալ կրակը հո ջանդ չի ընկել:
- Կարգուել կուղես:
- Դեռ կօշիկ կարել չեմ տուել, կարել տամ, այն փա-
մանակ միտք կանեմ:
- Քեզ համար ես կարել կտամ կօշիկ... Գլխարկ էլ
կառնեմ, գօտի էլ:
- Աղպէս որ լինի ինչո՞ւ չէ: Ես ձեզ աւելի խելօք բան
ասեմ:
- Ի՞նչ:

—Այն որ գիւղում արդէն աքլարները կանչում են, Լը-սում էք, ինչպէս են ձայները գցել:

Սև ուղիղ որ,—գիւղում, դուցէ հէնց Գալիալինց խրճիթում, մի աքլար կանչում, բողազն էր պատուում կու-կու-լի-կու-հւ...

—Կու-կու-լի-կու-հւ... Կու-կու-կու-սւ—հեռուից, գիւղի քն ծալրից, ու մօտից զանազան ձայներով պատասխանում էին նորան միւս աքլարները, ալնպէս որ սաղ ալիսարհ աքլարի ձայնով էր լցուել, և բացի ալդ խուցի պատերը բոլորը, նոյն իսկ ամենամանր ճեղքերն անգամ լուսաւորուել էին:

Ձաղացպանը անուշ-անուշ լօրանջեց:

—Էհ, ալժամ արդէն նրանք հեռու են, Հաննաք բան է—մինչև տասներկու խիւելը նա արդէն մինչև իմ Ձաղացք էր հասել, Հէ, էէ... ալժամ Սանկէլին դրել ես՝ գտիր... Ուրի-օլին—անց էր: Թէ որ ալս բանս ուրիշներին պատմեմ, գուցէ չհաւատան, անունս ստախօս դուրս գալ: Բալց Բնչ ունիմ սուտ ասելու—վաղը ինքներն էլ կտեսնեն: Աւելի լաւ է, որ ես սուս անեմ: Ո՛վ է իմանում, գուցէ դեռ ասեն, որ ես... Է՛հ, Բնչ բան ունիմ: Թէ որ ջնուղին ես սպանած լինէի, կամ մի ալդ-պիսի ուրիշ բան եղած լինէր, հա, ալն ժամանակ պատասխանատու կլինէի, բալց ալստեղ ես մատը չունիմ: Սև Բնչ բան ունէի դրանց գործին խառնուելու: Սա անմասն եմ, ոչինչ էլ չեմ իմացել: մէջ կեր—դրադ ման արի: անխեղի աշխատանքը—սեւօքի փորը...: Սա սուս ու փուս իմ գործիս կլինիմ...

Այսպէս Ձաղացպան Ֆիլիպպը խօսում էր ինքն իրեն, որպէս չի խիղճը թեթեւացնի. միալն երբ արդէն բոլորովին քնի գնալու վրայ էր, նրա սրտի մի ծածուկ անկիւնից օծի նման դուրս սողաց ալս միտքը, թէ.

—Ռէ, Ֆիլիպպ, օրիկդ բացուեց:

Այս միտքը հեռու քշեց նրանից բոլոր միւս մտքերն ու ինքը տէր դարձաւ:

Սև ալս մտքովն էլ քնեց:

Բարդմ. ՄԱՌԻՇԷՆ ՎԱՐԴ.

(Կը շարունակուի)